

МИЛИВОЈЕ МИНОВИЋ

О АДЈЕКТИВИМА (И АДВЕРБИМА) У ОБЛИКУ ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА САДАШЊЕГ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ/ХРВАТСКОСРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ¹

1) РАЗЛОЗИ КОЈИ СУ УТИЦАЛИ ДА СЕ ОВА ТЕМА ПОНОВО РАЗМОТРИ

1. У интраструктурним промјенама у савременом српскохрватском књижевном језику које се као изразитије тенденције запажају у 20. стољећу, а посебно у посљедњих тридесетак година — јесте настајање (у већем броју) нових адјектива у облику глаголског прилога садашњег.² Први овакви адјективи јавили су се у српскохрватском језику знатно раније од поменутог периода, али се неки од таквих у овоме времену употребљавају и с донекле промијењеном семантиком (појава полисемије). А онда се, уз те такве старије адјективе, јавио знатан број нових, насталих по истом, сличном или различитом граматичком моделу (заправо: сви у формално истом оквиру, а у семантичком смислу по истом, сличном или различитим моделима).

2. Ови адјективи нису у сербокроатистици остали непримијењени. О њима се расправљало и прије и после другог свјетског рата.³ Међутим, зато што се тада када се о њима писало

¹ Овај рад је дио недовршене студије под називом »Српскохрватски/хрватскосрпски књижевни језик у пракси и теорији од 1945—1975«. Он се овако објављује с циљем да се о резултатима изражавања изнесеним у њему реферише на VIII међународном конгресу слависта у Загребу (у јесен 1978) и да се том приликом слушаоцима понуди његова садржина у виду посебних отисака. Због такве његове намјене, у њему (раду) наводе се и неки подаци који су већини сербокроатиста познати, који се, дакле, иначе не би наводили.

² Овдје се термин *интраструктурна промјена* примјењен на третирану тему употребљава у смислу да се једна граматичка форма као носилац глаголско-прилошког значења, као члан једне граматичке структуре (глагол. прилог садашњи као члан морфолошко-синтаксичке глаголске структуре) — јавља у лексичкој структури језика као носилац одређеног типа лексичког значења.

³ Ево најважније сербокроатистичке литературе у вези са значењем и употребом глаголског прилога садашњег (а у том оквиру третирају се и адјективи у форми овог глаголског облика) у српскохрватском књижевном језику, којом се аутор овог рада служио:

ова појава није сасвим јасно оцртавала како се данас види, она није ни могла бити сасвим јасно сагледана нити прецизније описана. Данас се то може учинити, поред осталог, и зато што смо, захваљујући тековинама савремене лингвистике, у могућности да је дубље сагледамо и свестраније освијетлимо. Ову појаву у књижевном језику треба јасно дефинисати нарочито из нормативних разлога. Њена недовољна дефинисаност условљавала је да су лингвисти неједнако поступали у оцјени граматичности (нормативности) појединих примјера адјектива у облику глаг. прилога садашњег, а на основу тога људи су се неједнако понашали у говорној пракси. То неједнако гледање сербокroatиста дошло је до изражаја, поред осталог, и у Речнику Матице српске⁴ (одсад у овоме раду скраћено — РМС). Примјери за то наводе се, поред осталог, и у тачкама 11, 12, 42, 50. овога рада. Колико је ово питање тражило поновно разматрање и донекле друкчије сагледавање, може се закључити и на основу сљедећих података.

3. Овдје би се могло расправљати о томе шта је у сербокroatистици све речено о адјективима у облику глаг. прилога садашњег. Међутим, биће наведена само нека мишљења, и то она која су по времену објављивања посљедња и која се (због тога и због околности како су презентирана научној јавности, а и из других разлога) узимају као општеважећа. Зато се овдје наводе као полазишта у расправљању о овоме питању.

4. Тако је речено: »Као што се у једним случајевима кидао крак који је некадашњи партицип презента везивао за именицу

а) Љуб. Стојановић: *Значење глаголских партиципа*, Јуж. филолог, Београд, 1928—1929, књ. VIII, стр. 1—12;

б) А. Мусић: *Значење и употреба партиципа у српско-хрватском језику*, Рад ЈАЗУ, Загреб, књ. 250, стр. 127—157;

ц) А. Белић: У рецензији наведене Мусићеве расправе, Јуж. филолог, 1933—34, књ. XIII, стр. 190—202;

д) А. Белић: *Једно начелно питање*, Наш језик, Београд, 1934, год. II, св. 1, стр. 1—6;

е) А. Белић: *О језичкој природи и језичком развоју*, Београд, 1958, стр. 244—251;

ф) М. Стевановић: *Попридевљавање глаголског прилога на -ћи*, Јуж. филолог, 1949—1950, XVIII, књ. 1—4, стр. 35—85;

г) М. Стевановић: *Савремени српскохрватски језик, II, Синтакса*, Београд, 1969, стр. 708—724;

х) М. Пешикан: *Неке напомене о развоју активних партиципа у српскохрватском језику*, Зборник за филологију и лингвистику, II, Нови Сад, 1959, 88—105.

⁴ *Речник српскохрватског књижевног језика*, у издању Матице српске, Нови Сад, 1967—1976. Овај рјечник био је започет у сарадњи и заједништву двију Матица (Српске — Нови Сад, Хрватске — Загреб), у двије варијанте (ћирилично и латиничко издање те и друге посебности). У таквој сарадњи и заједништву изашле су у оба издања по прве три књиге. Послије тога Матица српска самостално је завршила свој дио посла (сљедеће три књиге). судећи по свијестима у дневној штампи, у Загребу се у посљедње вријеме врше припреме да се заврши и друга верзија овог рјечника.

и он остао везан само за глагол, те тим путем постао његовом одредбом — глаголским прилогом, тако се у српскохрватском каткад, унеколико ређе, кидала његова веза с глаголом који је одређивао. Онда је тај облик остајао уз именицу као искључиво њена одредба и постојао придевом. До тога је, дакако, долазило у случајевима кад су се зато стварали лингвистички услови, када се, наиме, глагол значењем својим поистовећивао с придевом, када се, тј. употребљавао са значењем сталног вршења радње и тиме, као реч која указује сталну особину, добивао квалификативни карактер с функцијом, коју у језику углавном врше придеви.⁵ А у једном другом раду речено је и слједеће: »...ни за једну групу глагола не може се рећи да њихов прилог садашњи у свакој прилици може постати придевом.«⁶

5. У дјелима у којима су изнесени, ови лингвистички ставови илустровани су бројним примјерима. Овдје се, између тих бројних илустрација, наводе само четири примјера, и то зато да и они потврде оправданост основног мотива за поновно разматрање ове теме — да наша сазнања о њој треба продубљивати. Ево тих примјера: То сам могао говорити само... о *жуборећем* поточићу. (Л. Лазаревић) — *Дрићућом* руком измота старица из краја свога рупца форинту. (А. Шеноа) — Он је још говорио о *текућој* критици. (Б. Поповић) — Затим је био *пућујући* учитељ код наших Црновунаца. (С. Сремац)⁷

6. О овим и оваквим примјерима биће касније и понеко питање (види у тач. 10), а овдје неколико запажања у смислу коментара. Иако се у раду из којег су узета — четири наведена примјера не рангирају по значењским и употребним особинама те ни по статусу у језику, као што се у томе раду то не чини ни иначе с оваквим случајевима, ови и други овакви примјери могу се класификовати. Сваки од четири овдје наведена има неку своју посебну одлику. Тако, ситуација у вези с употребом атрибута *жуборећи* није сасвим јасна. По свему судећи, може се схватити и слједеће: овај облик овдје има партиципску вриједност. У случају *дрићућа* (рука) имамо адјектив у облику прилога на *-ћи* који у језику постоји само с једним својим значењем: *дрхтав-а*.⁸ Придјев *текући* давнашњег је постанка. У савременом спрскохрватском језику има више значења и различиту употребу. У конкретном случају изражава семему: *садашњи, свакодневни, редовни*. А у примјеру *пућујући* (учитељ) имамо устаљену синтагматску везу у функцији номинације. (О оваквим везама види више у 4. дијелу овога рада.)

7. Уколико је, пак, у питању привремено вршење радње које се као такво приписује предмету мишљења, до попридјев-

⁵ Из дјела цитираног у 3/г. напмени, стр. 717.

⁶ Из дјела цитираног у 3/ф. напмени, стр. 57.

⁷ Извор наведен у 3/г. напмени, стр. 718/719.

⁸ Овај адјектив у РМС није верификован као придјев.

љавања (у терминологији аутора из чијег се рада мишљење цитира) не може доћи, већ глаголски прилози у таквим околностима остају с партиципским вриједностима (имају облик придјева, али партиципску и службу и значење). Таква употреба је страна природи савременог српскохрватског језика. У већ цитираном раду (наведеном у 3/г. напомени) последице навођења низа примјера као што су слједећи: Из висина облачних чуо сам шум *летећег* јата. (К. С. Балски) — И врати се на клупу *стојећу* пред кућом. (А. Шеноа) — каже се слједеће: »Доста је узети само неколико примера па ће се видети да облик глаголског прилога садашњег у њима није употребљен као придев, већ као партицип, јер глагол у основи означава радњу која се у једној прилици врши«⁹.

8. Ово што је досад цитирано у сербокроатистици је некако »званичан« став у вези с регуларношћу и нерегуларношћу употребе адјектива у облику глаг. прилога на -ћи. А при свему овоме сматра се да се адјективизација или неадјективизација темељи на синтаксичким основама. То се индиректно каже и у првом наведеном цитату (у 3. тачки). Тај цитат се може разумјети тако да се из синтаксичких разлога кидала веза партиципа с именицом коју је одређивао и да се овај облик, онда, као герундиј, везивао за глагол. (Који су стварни разлози овој појави, у овоме раду говори се у 15. тачки). А из синтаксичких разлога, каже се индиректно, у српскохрватском језику се касније (додуше рјеђе) кидала веза с глаголом који је герундиј одређивао па је тај облик остајао уз именицу као искључиво њена одредба. Међутим, на једном другом мјесту у истом дјелу синтаксички разлози се директно помињу. Тако се, уз навођење реченица у којима су синтагме (неграматичне): *горуће зграде*¹⁰, *падајући снијег*, *летеће јато*, *мирујући во-*

⁹ Извор као и у 3/ф., стр. 723. Што се тиче израза *стојећа клупа*, тешко се на основу истражене реченице може закључити да ли је, у питању стална особина (клуба се стално налази пред кућом, има и таквих клуба) или привремена особина (клуба је изнијета из куће ради привремене употребе). Међутим, ако се чак ради и о клуби која се стално налази пред кућом, у схј. није обично да се каже *стојећа клуба*, иако је адјектив *стојећи* (настао од глагола *стајати* као полисемантизма, и у наведеном адјективу постоје разлике у значењу према разликама глагола у инфинитиву) — постојао још у народном језику са најмање три своја значења, и то: а) = *бити усприван* (упоређи адверб *стојеће* те и изведеницу *стећак* < *стојећак*), б) = *који се не носи свакодневно* (: *стојеће одијело* = *празничко*), ц) *који има доста имовине* (: у сложеници *добро-стојећи*). Без посебног истраживања тешко је рећи да ли *стојећи став* потиче из народног језика или је настао касније, нпр., у вези са животом у војсци. За употребу адјектива *стојећи* уз именицу *клуба* у означавању сталне особине (врсте клубе) постоје одређене семантичке баријере. У наведеној пак реченици *стојећи је*, по свему судећи, употријебљено партиципски, јер има и глаголску вриједност (има уза се прилошку одредбу: *пред кућом*).

¹⁰ Упореди овај примјер са синтагмама *горући ханови* и *горуће воћке*, које су у РМС дате као граматичне, а и с коментаром датим у вези с тиме у 11. тачки овог рада.

лови — каже и слједеће: »Овде су облици глаг. прилог употребљени с придевским одликама очевидно у партиципској функцији. (...) За попридевљавање овога облика у овим случајевима недостају синтаксички услови и њега природа нашег језика не допушта.«¹¹ Овдје се под синтаксичким условима подразумијева: приписивање радње као сталне особине, тј. прелажење приписивања вршења радње као квалификативне вриједности у приписивање радње као сталне особине [нпр., партије (која) влада — владајућа партија].

9. Осим реченог, неки сербокроатисти мисле да се адјективизација глаг. прилога на *-ћи* (у терминологији третирања ове појаве у неким цитираним дјелима) у српскохрватском језику врши под утицајем стране литературе, односно страних језика у којима је употреба глагола у партиципима нормална појава¹². Неки сматрају да је појава нових адјектива у облику глаг. прилога на *-ћи* резултат притиска система нашег језика, зато што у њему нема партиципа, па се налази рјешење у адјективизацији помињаног глаголског облика.

10. А онда се у вези са свим овим може поставити низ питања. Тако, истраживача могу, нпр., интересовати слједећа: Кад се каже да се кида веза глаг. прилога с глаголом који је одређивао и да тај облик остаје уз именицу искључиво као њена одредба, нејасно је, према цитираном тексту, да ли глаголски прилог таквог глагола сасвим ишчезне као глаголски облик (јер је у давнашњем времену партицип као такав био ишчезао, а овдје се појаве упоређују на линији: као — тако) или и даље остаје да постоји напореда уз новонасталу придјевску вриједност. Затим, јесу ли ти нови адјективи стварно то — адјективи, или су то атрибутски употријебљени глаголски прилози садашњи (као што, рецимо, бива с многим трпним придјевима)? Јесу ли сви примјери такви, тј. придјеви, или су сви примјери глаголски прилози атрибутски употријебљени или, пак, има и једног и другог — или нечег трећег? Од којих глагола могу настати адјективи у облику глаг. прилога на *-ћи*? Могу ли од свих несвршених? Могу ли од свих чија се радња може приписивати као стална особина? Од чега зависи избор глагола? Може ли, је ли граматично: *текући поток, дувајући вјетар, радећи човек* (= запослен) и сл.? Од чега то зависи да наше језичко осјећање ове примјере не прихвата као природне, а прихвата, нпр., синтагму *охрабрујућа вијест*? Да ли у настајању оваквих адјектива (граматичних) одлучујућу улогу имају синтаксички или неки други моменти (нпр., лексичко-семантичке вриједности глагола)? У овом случају могло би се поставити и још нека питања сличног смисла?

11. Осим тога, ако се цитирана мишљења узму као поузда ни оријентири при одређивању норми у савременом српскохрв.

¹¹ Извор дат у 3/г. н., стр. 719.

¹² Нешто слично каже се и у дјелу наведеном у 3/ф, стр. 61/62.

књижевном језику, нејасно је како треба разумјети нека конкретна рјешења у помињаном РМС, јер су у очитој супротности са цитираним ставовима. Поготову смо у још већој недоумици ако имамо у виду да је аутор изнесених мишљења управо један од уредника овог рјечника.¹³ Наиме, у томе рјечнику налазе се и сљедећи примјери (лексичке јединице): »*гѡрѹћи*, -*а*, -*е* 1. који гори, који је у пламену. — Гледао сам по црноме небу пламене бичеве горућих турских ханова. *Јакиш. Ђ.* За један трен буду оборене горуће воћке. *Шен. (...)*»¹⁴ (И још 4 значења и 7 примјера). Изузимајући морфолошки аспект облика *горући*¹⁵, овдје за расправљање занимљива су два примјера која су наведена уз прво значење (:*горући* ханови, *горуће* воћке). Очито је да се ради о партиципској синтаксичкој вриједности, а не о адјективима у облику глаг. прилога садашњег.¹⁶ Затим, у вези с придјевом *висећи* у поменутом рјечнику је речено сљедеће: »*висећи*, -*а*, -*е* који висе, који лебди обешен. — (Галебови су) опружена врата и висећих ногу лебдјели над човјеком. *Наз.* — Улази болничар Милосав да запали висеће лампе. *Вас. (...)*»¹⁷ Овдје је за расправљање занимљив први наведени пример (Назоров). Очито је да и у овом случају имамо партиципску синтаксичку вриједност.

12. Као што се из свега наведеног види, постоји неусаглашеност ставова у оцјени појаве која се у овоме раду разматра. На једној су страни теоријски ставови, а на другој постоје донекле друкчија конкретна рјешења у рјечницима. Свако ко осјећа српскохрватски језик, његову природу, могао би закључити и на сљедећи начин: Ако се може, ако је нормативно: *горући ханови*, *горуће воћке*, *висеће ноге* (галебова) и сл., онда је нормативно: *живући људи* (и *живећи*), *падајући снијег*, *мирујући голови*, *пјевајући човјек* и сл. Због свега тога, због свега онога што је раније констатовано, а и због тога што је у неким словенским и многим другим језицима употреба глагола у партиципима нормална појава¹⁸ па то странцу отежава да схвати и онако недовољно јасну ситуацију у српскохрватском језику — било је потребно поново се позабавити овим питањем. Као што ће се касније видјети, резултате овога истраживања говоре да се третирана интраструктурна појава (која се у коначном резултату показује

¹³ О овоме рјечнику више се говори у 2. напмени.

¹⁴ Исти извор, књига I.

¹⁵ Овдје би аутентичан облик требало да буде *гѡрѹћѹ* (као и у примјеру *спорогѡрѹћѹ* штапин). Међутим, раније се био усталио, а затим је и легализован морфолошки варијетет *горући* као основни облик адјектива према глаголу *горјети* (ек. *горети*). Облик *спорогорећи* настао је касније.

¹⁶ Упореди шта је у вези с овим примјером речено у 8. тачки овога рада.

¹⁷ Извор је наведен у 13. и 14. напмени.

¹⁸ Упореди у руском језику нпр. *читающий студент*, у њемачком *дер лесенде Студент* итд. [а у српскохрватском: *студент који чита*, јер нема нема партиципа (активног презента) па се привремена радња изражена у неким другим језицима овим партиципом у атрибутој функцији у нашем језику изражава зависном реченицом, атрибутом].

као лексичка категорија) у савременом српскохрватском књижевном језику остварује у ширем обиму. Дакле, нису то више само појединачни примјери, како би се дало закључити на основу неких лингвистичких радова насталих у прошлости.

2) НАСТАНАК ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА САДАШЊЕГ И ПОЈАВА НОВИХ АДЈЕКТИВА У ЊЕГОВОМ ФОРМОЛОШКОМ ОКВИРУ

13. Као што је у сербокроатистици утврђено¹⁹, глаголски прилог садашњи у српскохрватском језику води своје поријекло од старословенског и прасловенског активног партиципа презента, и то од облика номинатива једине женског рода.²⁰ Упореди старословенско *жена плачѣшти прииде*²¹ [што је значило: *жена која плака(ше) дође* или *жена у плачу дође*]. А то је у српскохрватском језику (прије свега, у народним говорима који су узети као основа савременом књижевном језику, а онда отуда и у томе језику) — дало: *жена плачући дође*. Шта се десило с овим партиципом (а такође и с активним партиципом претерита) у нашем језику?

14. Овај глаголски облик с партиципским статусом (као глаголско-придјевски облик, упореди наведени старословенски примјер) приписивао је глаголску радњу за извјесно вријеме као особину одређеним предметима мишљења и у исто вријеме, с друге стране, означавао је да се одређена глаголска радња налази у одређеном, напоредном односу према радњи другог глагола као предиката. Дакле, у језику наших давних вредака овај партицип имао је двоструку синтаксичку везу. Он је, с једне стране, као атрибутска ријеч одређивао субјекат и именицу на коју се односио. (и имао је особине придјевских ријечи: моцију и падежну промјену), а, с друге стране, одређивао је глаголску радњу означену другим глаголом у функцији предиката (радња се врши напореда с радњом предиката). То се може представити и сљедећим

¹⁹ Види, поред осталог, и у радовима наведеним у напоменама под 3/ц, д, е, ф, г, х.

²⁰ О овоме се овдје говори из два разлога, и то: а) да би се читаоци овог рада који су из редова страних слависта и којима ова проблематика можда није довољно позната — могли с њоме упознати, као предусловом за лакше схватање питања о коме се овдје расправља; б) да би се стекле јасније представе о синтаксичким разлозима настанка глаг. прилога у савременом српскохрв. језику и лакше разазнале, насупротив томе, неке нове појаве у морфолошком српскохрв. језику и лакше разазнале, насупротив томе, нове појаве у морфолошком оквиру овог глаголског облика, које се, добрим дијелом, темеље на друкчијим основима.

²¹ Не би требало на основу овога примјера схватити да се овај партицип у старословенском јављао једино у оваквим позицијама. Овај примјер треба узети у смислу да уопштено и илустративно говори о некадашњој вриједности овог облика. Он је за сврху којој у овој расправи служи најједноставнији. Иначе, остале позиције овог партиципа у старослов. језику најпрегледније су, у литератури која се у овоме раду помиње, показане у расправи наведеној у 3/х. н.

моделом: *C* ← *парт.* → *П*, у чему је *C* — *subiectum* и *substantivum*, *парт.* — *participium*, а *П* — *praedicatum*.

15. У српскохрватском језику прекинута је синтаксичка веза између активног партиципа презента (и активног партиципа претерита) и именице, па се тај облик почео употребљавати као глаголски прилог (у славистици познат као *герундиј*), тј. остао је синтаксички везан само с глаголом, одређујући глаголску радњу у прилошком смислу. Што се активног партиципа тиче (у нашем случају он је у питању), разлог тој појави је у чињеници да се он у схј., у вези са својом придјевском функцијом, на плану конгруенције, због измијењеног језичког осјећања за њу, одвајао, одударао од осталих придјева. Тако, нпр., у женском роду сви су придјеви имали облик иа -а, а овај глаг. партицип имао је облик на -ћи. Због тога и због разилажења с правим придјевима на плану конгруенције у другим родовима, он се и престао синтаксички везивати с именицама, јер је постепено слабило и изгубило се осјећање његове зависности од њих.²²

16. Међутим, у народним говорима, много прије 19. стољећа, тј. прије времена настанка савременог српскохрв. књижевног језика, поједини глаголи (врло узак круг) јавили су се и као адјективи у облику глаг. прилога садашњег. Још је Вук Караџић констатовао ову појаву (у другом издању српске граматике, уз Рјечник 1818, стр. LX)²³. А у своме Рјечнику²⁴ (одсад скраћено — РВК) наводи сљедеће такве придјеве: *могућ* (и од њега изведен нови придјев *могућан*, те и именице *могућство* и *могућност*), *свемогућ*, *болећи*, *држећ*, *срамећ*, *врућ*, *теглеће*, *носећ*, *текући*, *будући* (додуше не са значењем придјева *наредни*, већ само са значењем везника узрочности: *како је*, *пошто је било*). Вук не наводи примјер *лежеће* (благо), али даје изведеницу од тога придјева *лежећив* и адверб *лежећке*. Затим, нема *стојећи*, али има *стојећке* и *стећак* (< *стојећак*).

Ови придјеви били су се почетком 19. стољећа углавном одвојили од значења основе глагола од којих потичу. Они су значили особину, најчешће су имали ново, пренесено значење. Тако, *носећа* (*жена*) значи *трудна*; *држећ* (*човјек*) — *прилично снажан*, *добро очуван*; *врућ* — *јако топао* итд. Да су ови придјеви били настали у народном говору знатно прије Вуковог времена, свједочи, поред осталог, и чињеница што су се семантички били одвојили од значења одговарајућих глаголских основа, а и чињеница да су неки од њих као коријенске ријечи већ имали уза се изведенице те и били дијелови сложеница (упореди: *могућан*, *свемогућ*, *лежећке* и сл.).

²² О свему овоме види више у дјелима наведеним под 3/е. н. (стр. 245, 247) и 3/х. н.

²³ Податак наведен према 3/ф. н., стр. 58.

²⁴ Прво издање овог Рјечника изашло је 1818. год., друго — 1852, треће — 1889, а четврто — 1935. Треће и четврто издање изашла су послје Вукове смрти. Подаци за овај рад узимани су из четвртог издања.

17. Колико се српскохрватски језик, развијајући се у разним видовима, развијао и у смислу активизације ове лексичке категорије и потенције, свједочи, поред осталог, и то што су помињани придјеви постали семантички врло продуктивни. Тако, од Вука до данас већина ових придјева добила је нова значења (ти су придјеви у своме значењу постали полисемантизми). Тако, рецимо, у РМС уз придјев *врућ* наводи се 9 значења, уз придјев *могућ* — 5 значења. Или, рецимо, проф. А. Белић 1934. године придјев *текући* помиње само уз именицу *вода* (устаљена синтагматска веза, са значењем *aqua viva*)²⁵, а у РМС уз овај придјев, поменутог значења, наводе се још три посебна. А онда су се, што је у овом случају најважније, појавили други, нови придјеви истог поријекла и сличног карактера. Такви придјеви које не наводи Вук у своме Рјечнику а који су се у 19. стољењу већ били стабилизovali као посебни лексеми (било у широј дистрибуцији било у строго омеђеном контексту) јесу: *гдрѝћ* (у РМС наводи се 4 значења овог придјева, не узимајући у обзир ону партиципску употребу која је дата као основно значење²⁶), затим: *слѣдѣћи/слијѣдѣћи* (у екав.: *слѣдѣћѝ/слѣдѣћѝ*), *сјѣдѣћи*, *стојѣћи*, *лѣтѣћи*, *вѣнијѣћи*, *чѣчѣћи*, *трѣчѣћи* и неки други. Ако у Шеноином Златаревом злату²⁷, поред осталих, имамо и примјере: *молећи* глас, *дришћућа* рука, *пламтећа* грива, *слијѣдећа* година; код Ђуре Јакшића²⁸, поред осталог, и ове примјере: *дришћуће* усне, *умирућа* срећа, *блештећа* светлост; код Ђалског²⁹, уз друге, и ове: *владајући* систем, *издишћуће* године, *треперећи* тракови³⁰; итд. — онда можемо са сигурношћу рећи да је процес настајања адјектива у облику глаг. прилога на *-ћи* у 19. стољењу био активан. Тај се процес наставља и у 20. стољењу, а посебно је евидентан у посљедњих тридесетак година.

18. Ванјезички узроци ове појаве били су у развоју културе, цивилизације уопште узето — народа српскохрватског језичког подручја. Новим потребама у изражавању особина у вези са значењем основа појединих глагола језик је одговарао, поред осталог, све новим и новим примјерима стварања адјектива у облику глаголског прилога садашњег. Изван ових узрока не треба тражити друге, посебне, зашто је тај процес изразитије активан у најновије вријеме. Наиме, ти узроци су опет у развијеном

²⁵ Податак из 3/д. н., стр. 4.

²⁶ У вези с овим види коментар у 11. тачки овог рада.

²⁷ Аугуст Шеноа, хрватски писац, 1838—1881.

²⁸ Ђура Јакшић, српски писац, 1832—1875.

²⁹ Касавер Шандор Ђалски, хрватски писац, 1954—1935.

³⁰ Ови су примјери истргнути из реченица датих као илустрације у дјелу наведеном у 3/ф. н. Иначе, у Броз—Ивековићевом Рјечнику хрватског језика, Загреб, 1901 (одсад скраћено — РВИ) — ових примјера нема, али у њему има неких примјера којих нема у РВК, као: *идѣћи*, *лѣтѣћи* (корпус), *стојѣћи* (као придјев у почетном степену супстантивизације у опозицији према *лѣжећи*, упореди: Дим не иде *лежећи*м него *стојећи*м) и неки други.

економском, друштвено-политичком и културном животу друштвених колектива који се служе српскохрватским књижевним језиком као матерњим. Разлика је једино у томе што су у нашем времену ти узроци знатно интензивнији. Али је овдје занимљиво да се одговори на питање које су језичке околности омогућавале настајање ових адјектива.

19. Кад је требало значење основе неког глагола приписати као особину, онда је у српскохрватском језику нормална појава да се од основа таквих глагола помоћу одређених наставака изведу нови придјеви. Тако су и настали придјеви: *говорљив, чућљив, грабљив, ломљив, клизав, лајав, одјелит* и бројни други. У оваквим случајевима радња се не приписује некоме или нечему да је врши стално па да му као таква постане особина, већ му се приписује као способност, као својство и сл. (нпр., да воли да говори, да има особину да ћути и сл.).

20. У српскохрв. језику у овом смислу постоји и једна посебна, у обличком погледу врло специфична скупина изведених придјева девербативног поријекла. Ти су придјеви специфични због тога што су обликом врло слични адјективима у форми глаголског прилога садашњег. Такви су: *спаваћи, стајаћи, ораћи, шиваћи, везећи, плетећи/-аћи* и сл. (нпр., *жвакаћи* у устаљеној номинативној синтагми *жвакаћа гума*). Ови се придјеви у семантичком погледу одликују тиме што значе одређене особине које проистичу на основу сталног вршења одређених радњи или налажења у одређеном стању. Значи, квалификативни моменат је био одлучујући.

21. И једна и друга овдје споменута околност била је повољна као модел језичког стваралаштва да се и глаголски прилог на *-ћи* искористи као посебна врста деривационог простора за стварање нових адјектива од глаголских основа. Друга од двију поменутих околности била је нарочито повољна, у том смислу што су придјеви типа *спаваћи* својим обликом сличили облику глаголског прилога садашњег.³¹ Ова околност могла је да дјелује у свијести и језичком осјећању припадника језичког колектива као аналошка мотивација да се искористи и форма глаг. прилога на *-ћи* за стварање нових адјектива. С друге, пак, стране, глаг. прилог садашњи својом формом сличио је придјевима у одређеном виду, јер се завршавао на *-и*, па је и тај моменат могао бити од значаја.³¹ И, најзад, што је, можда, било и пресудно, синтаксичко значење глаголског прилога садашњег није сметало, већ је погодновало (али није било у сваком конкретном случају основни разлог) да се у његовом морфолошком оквиру јаве нови адјективи. У овом смислу треба имати у виду сљедеће чињенице: лишеност могућности означавања радње временски одмјерене на линији прошлост—садашњост—будућност и могућности изражавања става (синтаксички домен времена и начина), означавање

³¹ О овоме види у извору цитираном у 3/г. н., стр. 717.

неомеђеног трајања (само несвршени глаголи у овоме облику), те и његова безличност (неразликовање граматичког лица као вршиоца радње). Све ово говори о чињеници да глаг. прилог садашњи као глаг. облик није у језичком систему оптерећен граматичким значењима. Све су те околности могле погодовати (ни су сметале), а нарочито је била повољна околност да се у овоме облику употребљавају само несвршени глаголи. А који ће, пак, од тих глагола (несвршених) имати адјектив у облику глаг. прилога на *-ћи*, судећи по резултатима анализе неких најновијих примјера, зависи, прије свега, од лексичко-семантичких разлога, иако би се на основу неких примјера наведених у тачки 17. (нпр., *владајући* систем, још боље: *владајућа* партија) могло закључити да су квалификативни разлози били одлучујући. Дакле, искоришћена је постојећа глаголска форма да се изрази семантичка потенција и изврши стваралачки чин посебне врсте у језику. Разложност ове тврдње моћи ће се сасвим увидјети на основу података и анализа изнесених у сљедећем, трећем дијелу ове расправе.

22. У прошлости (18, 19. стољећа), а и данас, напоредо с тенденцијом стварања адјектива у облику глаг. прилога садашњег, у српскохрватском језику присутна је (у много мањој мјери) и »тенденција« партиципске употребе овог глаголског облика. Ова појава није у смјеру стваралачког развоја система српскохрватског књижевног језика, већ има смисао нарушавања његове системности. Пошто је страна природи нашег језика, оваква употреба глаголског прилога на *-ћи* јављала се највише под утицајем страних језика у којима партиципа има. Тако, рецимо, у Босни и Херцеговини у доба аустроугарске окупације (1878—1918) она се јављала највише под утицајем њемачког језика као повлашћеног у овој земљи. А донекле је слично било и у Војводини, па и у Хрватској. У БиХ, у дневној штампи тога времена, налазе се врло често и овакви примјери: »Близу врела Крушнице један јахаћи сат далеко *находеће* се млиниште продавати ће се уреда ради јавном дражбом најбољем нудиоцу.«³² — »Позивају се дакле свиколици ове некретнине купити *желећи* да изволе приступити дражби дочим се дражбени услови у званичне часове код овога уреда видјети могу.«³³ А у периоду између два рата (у бив. Југославији) те и у периоду послије овога, све до данас, употреба глаг. прилога садашњег у партиципској функцији јавља се такође под утицајем страних језика, прије свега на основу литературе која се с тих језика преводи на наш језик. Ево у овом смислу три најновија примјера из дневне штампе: »Прве зраке *излазећег* сунца обасјале су град... — »*Задах распадајућег* тијела и смрад из ВЦ-а учинили су зрак неподношљи-

³² »Босанско-Херцеговачке новине«, бр. 3, од 8. рујна 1878.

³³ »Сарајевски лист«, бр. 69, 1883.

вим.«³⁴ — »Долазећа армада била је још већа, још страхотнија од оне претходне вечери...«³⁵ Али овакви примјери употребе глаголског прилога садашњег у савременом српскохрв. језику јављају се и под утицајем адјектива који све више настају »законито« у облику глаг. прилога на -ћи. Разумљиво је да се под утицајем *охрабрујућа вијест, висећа лампа* и сл. јави и *висеће ноге* (галебова) и сл. Понекад није баш лако распознати да ли је у питању адјектив или, пак, партиципска употреба (види коментар у вези с примјером *жуборећи* у 6. тачки).

3) СКУПИНЕ ГЛАГОЛА КОД КОЈИХ СЕ УОЧАВАЈУ ЗАКОНИТОСТИ У ВЕЗИ С ПОЈАВОМ НОВИХ АДЈЕКТИВА У ОБЛИКУ ГЛАГОЛ. ПРИЛОГА НА -ЋИ

23. Међу свим глаголима од којих су у српскохрватском књижевном језику настали адјективи у облику глаг. прилога на -ћи постоји једна посебна, специфична већа скупина која у овом смислу служи као основна лексичка »резерва«. То су итеративни глаголи. У тој глаголској скупини има различитих лексичко-семантичких парадигми. Има група итеративних глагола чији се глаголски прилози на -ћи »лако« употребљавају као адјективи. А има итеративних глагола који немају адјективе у поменутом облику.

24. ИТЕРАТИВНО-ЕВОКАТИВНИ ГЛАГОЛИ. Овдје ће бити, прво, разматран лексичко-семантички микросистем који је репрезентативан за расправљање о питању које се у овоме раду третира. Због те репрезентативности та ће парадигма бити детаљније размотрана. То треба учинити и зато што се, како је у овоме раду већ речено и потврђено, у сербокроатистици сматра да нема група глагола за које се у вези с третираном појавом могу установити неке законитости (види о овоме у 4. тачки). У овој и неким другим парадигмама те законитости управо постоје.

25. Ево једног броја глагола ове парадигме (уз инфинитив већине тих глагола наводи се и њихов адјектив у облику глаголског прилога садашњег³⁶):

³⁴ »Вјесник«, Загреб, 7. сирјечња 1978. (Из текста »Могадис — 1977«, о познатој отмици Луфтханзиног авиона. Тај текст настао је на основу књиге на њемачком језику »*Entscheidung in Magadisch*«). Од случајева овакве употребе синтагме *излазеће сунце* треба разликовати употребу у синтагми *земље излазећег сунца*, о чему се говори у четвртом дијелу овог рада (види у напомени уз 49. тачку).

³⁵ »Политика«, Београд, 6. II 1978. (У тексту о инвазији енглеске и америчке војске у Холандији 1954.)

³⁶ Чини се тако највише зато да би они којима српскохрватски језик није матерњи лакше пратили расправљање о питању које се у овоме дијелу рада разматра, а и да би се лакше уочавали морфолошки варијетети појединих примјера.

изазивати (:изазивајући), изненађивати (:изненађујући), обесхрабривати (:обесхрабрујући) одушевљавати (:одушевљавајући), охрабривати/-љивати (:охрабрујући, охрабљујући), омамљивати (омамљујући), освјежавати/-ивати (:освјежавајући, освјежујући), понижавати/-зивати (:понижавајући, понизујући), раздраживати (:раздражујући), саблажњавати/-ивати (саблажњавајући, саблажњујући), забрињавати (:забрињавајући, забрињујући), задивљавати/-ивати (:задивљавајући, задивљујући), задовољавати (:задовољавајући), замарати (:замарајући), запањивати (:запањујући), запрепаштавати/-ћивати (запрепаштавајући, запрепашћујући), застрашавати/-ивати (:застрашавајући, застрашујући), збуњивати (:збуњујући), умиривати (:умирујући), увеселавати/-ивати (:увесељавајући, увесељујући), узбуђивати (:узбуђујући), узнемиравати/-ивати (:узнемиравајући, узнемирујући), успављивати (:успављујући) и неки други (нпр. исцрпљивати, поражавати, зачуђавати/-ивати, заблуђивати, беспокојавати итд.).³⁷

Ови су глаголи новијег поријекла. Иначе, ова глаголска парадигма (као и друге овакве) отворен је лексечки микросистем. У то се човјек може увјерити, поред осталог, и на основу њихове присутности у рјечницима: РВК, РБИ, РЈАЗУ³⁸ те и у РМС. Ево података из табеле дате касније (види у тачки 46): РВК: +9, —14; РБИ: +11, —12; РЈАЗУ: +15, —8; РМС: +23.

26. Ови глаголи постоје и као повратни (рефлексивни), нпр., *изненађивати се* итд. Али у овоме су случају занимљиви као прелазни (транзитивни). Њихова основна семантичка карактеристика као прелазних у томе је што означавају збивања која проузрокује неко или нешто у некоме. Ови се глаголи могу назвати и ИТЕРАТИВНО-ЕВОКАТИВНИМ (одсад, ради краткоће, најчешће — ЕВОКАТИВНИ ГЛАГОЛИ, термин потиче од аутора овог рада). Ти су глаголи по виду несвршени, и то учестали. Настали су од одговарајућих свршених глагола одређеним промјенама у основи (нпр., уметањем наставака за основу *-(и)ва-*, упореди: *охрабрити* — *охрабривати*, а и друкчије). Ти глаголи се у реченици, као предикат, везују на својој десној страни³⁹ за субјекат којим је означен узрочник збивања, а на својој лијевој страни³⁹ синтагматски се удружују с именском ријечи која значи директни објекат (људско биће) у коме

³⁷ Овој групи припадају и глаголи као што су *фасцинирати*, *фрапирати* и сл. Ти су глаголи по семантици (несвршени, евокативни) слични нашим разматраним, али се од њих разликују по поријеклу (ови су туђице).

³⁸ Рјечник хрватскога или српског језика, Југославенска академија знаности и умјетности (ЈАЗУ), Загреб. Овај је рјечник рађен од 1867. до 1975. године. Има укупно 23 књиге, односно 97 свезака. Послије 1945. године (дакле, у посљедњих тридесетак година) урађене су књиге од 12. до краја (од ријечи *прикладати* до ријечи *жвукнути* закључно).

³⁹ Кад се каже »на десној страни« и »на лијевој страни«, има се у виду нормалан ред ријечи у српскохрватској реченици.

се проузрокује психичко збивање. Упореди: *Миланови поступци узбуђивали су његове пријатеље*. Уколико се жели да у оваквим реченицама субјекат буде лице чије понашање или особине изазивају одређено психичко збивање, онда се глагол синтагматски на лијевој страни удружује и с индиректним објектом у инструменталу, којим се изражава оно чиме се збивање стварно проузрокује. Упореди: *Милан (или: он) узбуђивао је својим поступцима све своје пријатеље*.

27. Семантичка (не лексичка) једнородност⁴⁰ дате глаголске парадигме може се провјерити и на тај начин што се готово сваки од глагола који чине ту парадигму може употријебити као предикат у наведеним реченицама. Дакле, готово сваки од њих може бити у истом семантичком и синтаксичком окружењу. Према томе, сви ти глаголи имају исти семантички ареал, односно у њих су исти одређени семантички валери (имају исте конфигуративне особине), али и сваки од њих има донекле посебну зону у томе ареалу.

28. И сад, што је у овоме случају у вези с овим глаголима најважније, што је у српскохрватском језику системска законитост — јесте чињеница да сваки од њих (глагола) има или може имати према себи адјектив у облику глаголског прилога садашњег и може као такав бити употријебљен, по правилу, уз именице с којима ти глаголи чине субјекатско-предикатске везе, односно с којима се као индиректним објектима у инструменталу синтагматски удружују. Или, још јасније речено, адјективи »изведени« од ових глагола у облику глагол. прилога на -ћи могу стајати уз све именице које значе директног узрочника збивања која се тим глаголима означавају. Међутим, ти глаголи могу стајати у предикатско-субјекатској вези и с именима лица, именима географских објеката (и личним замјеницама у вези с тим именима), али њихов глаголски прилог садашњи не може као адјектив бити употријебљен уз такве ријечи, јер постоје семантичке баријере за такву употребу. Глаголски прилози тих глагола могу, дакле, бити употријебљени као адјективи једино уз именице што значе особине, поступке и сл. одређених бића, географских објеката и сл. (Примере види ниже).

29. Узимамо за примјер глагол *зативљивати*. Овај глагол као предикат реченице може се везивати и са следећим именицама у функцији субјекта (односно с њима као с индиректним објектима у инструменталу): *успјех, енергија, пристојност, лепота, знање, стрпљење, упорност, снага, памћење, вјештина* (нпр. у раду), *брзина* (нпр. у рачунању) итд. Дакле, овај глагол може чинити предикатско-субјекатску и глаголско-објекатску (објекат

⁴⁰ Ови глаголи су лексички блиски, а семантички једнородни.

у инструменталу) везу са свим оним именицама које значе нешто што људе задивљује. Основна семантичка одлика наведене именичке парадигме у томе је што њене именице значе позитивне вриједности, најчешће особине људи, резултате њиховог рада, али и уопште узето (љепота неког предјела, нпр., може да задивљује). И сад, уз све такве именице може бити употријебљен као атрибут адјектив настао од поменутог глагола у облику глаг. прилога на *-ћи*. Упореди констатовано по моделу: (његов) *успјех* задивљује — он задивљује својим *успјехом* — (његов) задивљујући *успјех*. Међутим, може се рећи: *Милан* задивљује својим *успјехом*, али није природно да се каже: *здивљујући Милан*.

30. Задржимо се на још једном примјеру. Уз глагол *запрепашћивати* (као опозитум глаголу *здивљивати*) семантички контекст као потенцијални субјекат и индиректни објекат (у инструменталу) са значењем узрочника психичког збивања чине именице: *неуспјех*, *слабост*, *непристојност*, *незнање*, *губитак*, *љеност*, *несналажење* и сл. Овој групи припадају и све друге именице које значе нешто негативно у животу човјека и уопште узето. Дакле, ове именице као лексичко-семантичка категорија у опозицији су према категорији именица о којима је било говора у претходној тачки. Уз све такве именице може бити употријебљен адјектив у облику глаголског прилога на *-ћи* глагола *запрепашћивати*. Упореди по моделу: (његов) *неуспјех* *запрепашћује* — он *запрепашћује* својим *неуспјехом* — (његов) *запрепашћујући неуспјех*. Може: *Милан* *запрепашћује* својим *неуспјехом*, али не може: *запрепашћујући Милан*. Подуже би требало објашњавати у чему су семантичке баријере те не може: *запрепашћујући Милан*, *здивљујући Милан* и сл. итд., па о томе овдје више неће бити говора.

31. Сви, дакле, глаголи наведени у тачки 25. могу имати адјектив у облику глаг. прилога на *-ћи* и такви адјективи могу се употребљавати уз већи број именица (сваки такав адјектив уз именице семантички сасвим одређене лексичке парадигме). Или, друкчије речено, све именице одређене лексичке категорије које чине зону синтаксичког реченичког ареала десно од тих глагола као предиката, односно које могу у синтагматској вези доћи уз те глаголе као индиректни објекат у инструменталу (а и у једној и у другој функцији значе непосредног узрочника збивања) — могу као кључна ријеч чинити семантички контекст адјективима типа *здивљујући*.

32. Али тиме се ово питање не исцрпљује. Ти нови адјективи могу бити и саставни дијелови именског предиката. Упореди по моделу: *успјех* задивљује — (он) задивљује својим *успјехом* — *здивљујући успјех* — *успјех је здивљујући*. Дакле, и ови се придјеви понашају као и други, обични. И, најзад, као посебност своје врсте, и ова чињеница. За разлику од адјектива у облику глаг. прилога на *-ћи* насталих од неких других глагола (види у тачкама 16, 17, па и 45, 49), адјективи скупине глагола која се

овдје разматра могу бити употријебљени и као обични прилози (адверби). Упореди примјере: Он ради *задивљујуће* вјешто. — Он се креће *успављујуће* споро. — Корчној је данас играо *изненађујуће* слабо. (Ослобођење, 1977)⁴¹

33. Поставља се питање у чему је законитост да се глаголи поменуте лексичке групе у српскохрватском књижевном језику могу несметано употребљавати као адјективи у облику глаг. прилога на *-ћи*, а затим на основу облика адјектива средњег рода и као адверби. Сигурно је да у овоме случају не вриједи као једини, одлучујући разлог: може се адјективизирати глаголски прилог на *-ћи* глагола који значе радњу (уопште узето) која се приписује некоме или нечему да се стално врши па као таква постаје квалификована вриједност (зато нпр. може *владајућа* странка и сл.), а да се не може адјективизирати глаг. прилог садашњи глагола чија се радња приписује као привремена. (О овоме је било више говора у 4. и 5. тачки).

34. Мислим да основни разлог настајања ових нових адјектива у облику глаг. прилога на *-ћи* лежи у семантици глагола, а не толико у синтаксичкој вриједности овог глаголског облика. Већ је речено да та синтаксичка вриједност није сметала, није отежавала појаву нових адјектива (о овоме види више у тачки 21). Ако би у основи оваквих појава био синтаксички разлог (радња изражена глаг. прилогом садашњим приписује се као стална субјекту неке друге паралелне радње), онда би на основу реченице: *Непрекидно изненађујући својим поступцима своје познанике, Милан је свима њима остао у лошем сјећању* — требало да буде граматична и синтагматска веза *изненађујући Милан*. А, као што већ речено, та синтагматска веза није граматична, а јесте: *изненађујући поступци*. Дакле, ако би били у питању синтаксички разлози (или: само ти разлози), онда би одређени глагол у овом глаголском облику могао као атрибут доћи уз све субјекте уз чије се предикате употребљава као герундиј. Као што видимо, то не може. Лексичко-семантички разлог граматичности синтагме *изненађујући поступци* заснива се на семи несвршености радње (још тачније речено, у случају ове парадигме и неких других њој сличних — на семи итеративности). Осим реченог, граматичност наведене синтагме темељи се још и на семи која би се могла назвати: *евокативност* (у додиру с непосредним узрочником). Као што се из реченог види, овдје се граматичност заснива и на семантичком контексту у дубинској структури.

А на основу свега овога могло би се закључити сљедеће:

Синтагматска веза *изненађујући поступци* граматична је зато што глагол *изненађивати* значи учесталу радњу (уопштено речено, мада је стварно у питању психичко збивање) евокатив-

⁴¹ О верификацији оваквих адвераба у нашој лексикографији види податак у 47. тачки.

ног смјера која на основу одређене зоне семантичког ареала у дубинској структури може припасти одређеном броју непосредних узрочника, а тако исто тим узрочницима може бити приписана и као особина (ни трајна ни привремена, већ просто као особина, која може бити и трајна и привремена, како се узме). Зато се и може рећи да семантика ових нових придјева проистиче, прије свега, из одређених сема глагола и њиховог семантичког контекста у дубинској структури, а не проистиче из сталности вршења радње која се приписује неком или нечему на основу синтаксичких параметара, тј. на основу значења глаголског прилога садашњег везаног за именицу. Јер, рецимо глаголски прилог садашњи разматране глаголске парадигме обично се не употребљава у својој основној функцији да се односи на субјекат реченице који чине именице уз које се он јавља као адјектив у облику глаголског прилога садашњег.

35. О томе зашто се у оваквим случајевима за изражавање особине искоришћује облик глаголског прилога садашњег, већ је било говора (види у тачкама 19, 20, 21, нарочито у овој последњој). Међутим, има случајева да су од основа неких глагола ове семантичке групе (или од основа глагола од којих су изведени ови итеративи) у језику већ били настали придјев, и то на други начин, различит од облика прилога садашњег. Упореди у овом смислу и слједеће примјере: *раздраживати* — *раздражив*, *раздражљив* (о значењу овог придјева које се овдје подразумијева види у 42. н.); *саблажњавати* — *саблажњив*; *узбуђивати* — *узбудљив*; *изазвати* — *изазивачки*; итд. (остале придјеве овог типа види у тачки 46). Ови адјективи су старијег постања од адјектива типа *раздражујући*. Зато, кад имамо конкурентне придјеве типа *раздражљив*⁴² и сл., није неопходно за исту област денотације употребљавати облик *раздражујући* и сл. Међутим, системски виђено, ти се облици могу употребљавати и они се у новије вријеме употребљавају све више и више, као дупликати. И ови примјери говоре о томе да су лексичко-семантички разлози настајања адјектива типа *раздражујући* основни разлози. А на питање зашто настају нови адјективи кад већ постоје придјев за исту област денотације, могло би се констатовати слједеће. Понекад је то потребно јер је обични придјев као полисемантизам оптерећен значењима (као што је то показано с придјевом *раздражљив*). Међутим, у другим случајевима друкчији су разлози. Постоји и овај: Почне се употребљавати један, два, три адјектива који су у језику уникати за одређену област денотације (нпр. *охрабрујући*, *понижавајући*, *запредашћујући* и сл.); а

⁴² Придјев *раздражљив* има два своја значења: а) који се лако *раздражује*, *узнемирава*, *љути* и б) који *раздражује*, *изазива гњев*. У нашем случају узима се са овим својим другим значењем.

онда постану модели и за остале (оне који се јављају као дупликат). И, најзад, ако се упореде синтагме *узбуђујући догађај* — *узбудљив*, онда би се могло рећи: као да форма *узбуђујући* даје пунију информацију о »особини узбудљивости« онога што узбуђује него придјев *узбудљив*. Наиме, та већа денотативна потенција облика *узбуђујући* (и њему по облику сличних придјева) темељи се на чињеници да се радња (уопштено узето, а овдје збивање) временски неограничена приписује као особина. Или, још одређеније речено, темељи се на семи несвршености радње (у овом случају на семи итеративности), која није присутна у придјеву *узбудљив* (и њему сличним), који такође значи: *који узбуђује*. Због те своје денотативне вриједности ови нови творбени продукти конкурентнији су у комуникацији у поређењу с раније насталим придјевима. Упореди у овоме смислу још и: *освјежавајуће средство* — *освјежавно средство*, *задовољавајући одговор* — *задовољив* ~, *саблажњавајући поступак* — *саблажњив* ~, а тако и: *замарајући* — *заморан*, *застрашујући* — *застрашљив*, *умирујући* — *умирљив*, *узбуђујући* — *узбудљив*, *успављујући* — *успављив*.

36. ИТЕРАТИВНО-ФАКТИТИВНИ ГЛАГОЛИ. Осим групе итеративно-евокативних глагола, евидентна је још једна бројнија група (глагола) која на основу лексичко-семантичког статуса у језику служи као језички потенцијал за настајање адјектива у облику глаголског прилога садашњег. Овдје се глаголи ове групе називају ИТЕРАТИВНО-ФАКТИТИВНИМ (даље у раду само: ФАКТИТИВНИ, види у сљедећој тачки семантичке одлике). Ево једног броја таквих глагола: *одбијати*⁴³, *одобравати*, *олакшавати*, *омаловажавати*, *опијати*, *осигуравати*, *ослобађати/-ођавати*, *разарати*, *спасавати*, *убјеђивати*, *уништавати*, *увјеравати*, *заглушавати/-ивати* и неки други. Ова група глагола по начину творбе слична је глаголима претходне групе (евокативним), види у 26. тачки). И ови глаголи постоје напоредо и као рефлексивни (у РМС сви су наведени и као такви, мада се не би рекло за *одобравати* се да је обично у употреби), али за ово разматрање занимљиви су као прелазни (као што је то било у претходном случају). Међутим, за разлику од претходних, ови глаголи, по свему судећи, старијег су постања. Већина их је забиљежена још у РВК (види у датим табелама, у тач. 46).

37. Основна семантичка одлика ове групе глагола као прелазних у томе је што се, осим значења активности и итеративности, њима изражава, односно подразумева се побуда за радњу, а и резултат радње (у највише случајева: учинити некога или нешто онаквим што значи глаголска основа). Они у своме семантичком контексту подразумевају директни објекат, а најчешће и индиректни (у инструмен-

⁴³ Овдје се глагол *одбијати* узима са значењем: *не прихватати*, *не саглашавати* се и сл.

талу, као и у претход. случају) са значењем средства којим се радња врши (најједноставније речено). Њихова семантичка једнородност у томе је што сви као предикат могу бити употребљени у реченицама насталим на основу следећег (што значи: истог) реченичког модела: *С — П — О₁ — О₂* (у чему је *С — субијектум*, *П — праедицатум*, *О₁ — објектум директус*, *О₂ — објектум индиректус инструменталис*). Упореди тај модел нешто ближе одређен: *човјек — (неки од ових глагола у личном глаголском облику) — нешто (или некога) — нечим*.

38. Ако се ова група фактивних глагола упореди с претходном групом евокативних, онда се може констатовати да су ове групе на семантичком плану донекле сличне, а унеколико се и разликују. Оне су сличне по томе што се и једни и други глаголи могу уклапати у исти реченички модел. А разликују се по томе што су евокативни глаголи компактнија семантичка група од ових фактивних и што код евокативних индиректни објекат значи узрочника радње, а код ових средство којим се радња врши. Затим, наведени евокативни глаголи могу готово сви бити у истом семантичком и синтаксичком контексту и углавном готово сви се могу провјеравати на истој речничкој реализацији. Ови пак фактивни глаголи могу се провјеравати у реченицама (различитим) истог модела. А то су ипак осјетне разлике.

39. Што се, пак, тиче процеса настајања адјектива према овим глаголима у облику глаголског прилога садашњег, вриједи законитост донекле слична оној која је изложена у вези с евокативним глаголима. А то значи да уз именицу која у реченици може доћи уз неки од ових глагола да означи индиректни објекат средства може, по правилу, доћи адјектив у облику глаголског прилога на *-ћи* тих глагола. Упореди примјер: *спасавати (некога) одређеним средством — спасавајуће средство*, и сл. Али не би могло *спасавајући пријатељ* и сл. Овако се може показивати сваки од наведених глагола. А у вези с глаголом *осигуравати* треба имати у виду да се у овом случају не узима у обзир синтагматска веза (устаљена) у функцији номинације: *осигуравајући завод* или сл. Овај ће примјер бити разматран с другим оваквим, у следећем (4) дијелу овог рада. А овдје би се уз адјектив *осигуравајући* у слободној синтагматској вези могле поменути именице: *завртањ, полуга, конопац, жица, клин, ограда* и сл. Додуше, умјесто неких таквих синтагми (нпр. *осигуравајући клинчић* или сл.) у употреби је изведеница *осигурач*. Али то ствар у суштини не мијења.

40. Оно што је у тачки 35. речено о евокативним глаголима сасвим вриједи и за фактивне. Који су ти паралелни придјиви, види се из података у одговарајућој табели, у тачки 46. Колико и у овом случају ти нови адјективи на *-ћи* потискују раније настале обичне придјеве девербативног поријекла за исту област денотације, нека посвједочи и следећи примјер. Код Иси-

доре Секулић⁴⁴ читамо и слједећу реченицу: ЂУ закључку Марковићеву (...) не истиче се ниједном рченицом (...) *олакшавна* околност за преводиоца из научно мање просвећеног доба.⁴⁵ Међутим, данас у судовима се узимају у обзир и у судским пресудама наводе: *олакшавајуће околности*.

А адверби настали од адјектива на -ћи ових глагола нису обични, поготову кад постоји други придјев, изведен на други начин од основе одређеног глагола.

41. ОСТАЛЕ ГЛАГОЛСКЕ ПАРАДИГМЕ ИТЕРАТИВА. У овом случају могло би се посебно говорити о семантичкој парадигми итератива типа *оплакивати*, *занемаривати* и сл., затим о глаголима типа *преовлађавати*, *одговарати* (са значењем: бити погодан за одређену намјену) и другим сличним глаголима стања. Исто тако могло би се разматрати и питање зашто је група итеративних глагола као што су слједећи: *разазнавати*, *разумијевати*, *сазнавати*, *уображавати*, *заборављати*, *запамћивати* и сл. — семантички неоподобна за творбу адјектива у облику глаг. прилога садашњег. Глаголи ове семантичке парадигме значе радњу која се врши у сфери субјектовој. Они не подразумевају уза се индиректни објекат у инструменталу са значењем непосредног узрочника, средство или сл. (У вези с овим види 50. н.)

42. СТВАРНИ ПРИДЈЕВИ ИЛИ ГЛАГ. ПРИЛОЗИ АТРИБУТСКИ УПОТРИЈЕБЉЕНИ? Занимљиво је за расправљање и питање јесу ли адјективи типа *задовољавајући* у језику стварно придјеви, односно да ли их у рјечницима треба показивати као посебне лексеме. Судаћи по РМС, у питању су стварни придјеви, а опет и као да нису прави придјеви (као да су то глаголски прилози само у функцији атрибутој). Наиме, у овоме рјечнику неки од њих регистровани су као посебне ријечи, а неки нису. Тако, у томе рјечнику наведени су слједећи придјеви: *охрабрујући*, *понижавајући*, *забрињавајући*, *задовољавајући*, *запањујући*, *застрашујући*, *успављујући*, *освјежавајући* (из групе евокативних), затим: *олакшавајући*, *разарајући*, *осигуравајући*, *уништавајући* (из групе фактитивних глагола). Остали адјективи нису наведени, чак ни *дршћући* (који је ранијег настанка и другог типа). Међутим, ако су дати ови, нема никаквих разлога да не буду наведени и други (нпр. *задовољајући*, *запрепастијући*, *узнемирујући* и сл.). Између наведених и ненаведених нема никакве разлике. Као разлог ненавођења могла би се једино узети околност што за ове друге примјере уредништво Рјечника није можда имало потврда из корпуса на основу којег је овај рјечник стваран. Но, то ствар односа једних и других адјектива у бити не мијења. Број могућих потврда израз је фреквенције, а фреквенција је израз стварног живота неке ријечи у језику. Али ако

⁴⁴ Исидора Секулић, српски писац, 1877—1958.

⁴⁵ Из дјела »Говор и језик/Мир и немир«, Београд, 1977, стр. 197. Реченицу је скратио на означеним мјестима и придјев *олакшавана* истакао — аутор овог рада (М. М.).

их није било у корпусу, не мора значити да их нема уопште. А из свега онога што је о овим придјевима досад речено — јасно произлази да је то нова категорија адјектива у облику глаг. прилога на *-ћи* и да их у рјечницима треба верификовати комплексније и систематскије.

43. О АУТОНОМНОСТИ НОВИХ АДЈЕКТИВА НА *-ћи*. Адјективи (и адверби) у облику на *-ћи* разматраних итератива углавном су новијег и најновијег постања. О њима, што се лексикографске верификације тиче, имамо података тек у РМС, и то, како се видјело, не о свима, него тек о неким. А то не значи да су они који су у Рјечнику забиљежени настали раније, а ови други који нису забиљежени да су настали касније. У ствари, сви ови нови адјективи испољавање су једне језичке потенције, за које се може са сигурношћу рећи да је евидентније у новије и најновије вријеме. То је врста новог језичког стварања. Због тог њиховог скорашњег постања они се нису још сасвим усталили у језику као посебне ријечи. Они у језику нису још очврсли као посебна, самостална лексичка група. Вјероватно је зато такав однос аутора помињаног рјечника какав је показан — недовољно одређен, недефинисан сасвим. Али је тачно да је тенденција развоја нашег језика — њихова аутономија као лексичке групације.

Што се њиховог статуса у језику као лексичке категорије тиче, у цјелини (дакле: најновијих, новијих и старих), потребно је дати нека објашњења. Међу њима има оних који су прави придјеви, јер значе стварну особину (а не радњу приписану као особину). Такви су: *врућ*, *могућ*, *идући* и сл. Међутим, ови нови адјективи на *-ћи* настали од итеративних евокатива и фактитива не прави су адјективи (као што су то и многи други ранијег постања). Они су такви зато што се осјећа значењска веза с глаголима према којима су настали. Дакле, они не значе праву особину, већ значе радњу (временски неограничену) приписану као особину.⁴⁶

44. Ако се, пак, с овим и оваквим адјективима упореде глаголски придјеви трпни и њихова атрибутска употреба (да узмемо њих за упоређивање, јер се у атрибутској употреби знатно чешће јављају од глаголских придјева радних), онда се могу запазити одређене разлике. Трпни глаголски придјев сваког глагола који га има (прелазног) може бити атрибутски употребљен. Таква употреба је на синтаксичкој основи. У тој новој функцији ти глаголски придјеви имају већину особина правих придјева. Наиме, трпни придјеви и у глаголској употреби имају неке особине придјева (разликовање рода, броја, конгруентност) па је то олакшавајућа околност да се употребљавају и у атрибутској служби, мада је стварни разлог такве употребе

⁴⁶ Види о овоме у 3/е. н., стр. 42/43.

други (на свој начин сачувана стара партиципска вриједност). Међутим, у РМС забиљежени су као прави придјеви само неки случајеви који су по поријеклу трпни придјеви (нпр. *смрзнут*, *вјенчани* и неки други⁴⁷). Насупрот томе, глаголски прилози на -ћи третираних парадигми итератива као адјективи на путу су да сасвим очврсну и да чине посебне, обимније лексичке групе међу адјективима. Наставши и везујући се у атрибутској функцији уз одређени број именица, ти нови адјективи немају могућности да се несметано враћају у глаголски систем, односно да живе двојним животом, какав је случај с глаголским придјевима трпним. Јавивши се у говору (у атрибутској функцији), ти нови адјективи на -ћи трасирају себи пут да остану и очврсну, као и многи други адјективи истог поријекла. Што се у сербохрватистици били мање или више недефинисани, управо је резултат њихове недовољне очврслости као лексичке групе у језику као систему.

45. АДЈЕКТИВИ НА -ЋИ ОД ОСТАЛИХ ГЛАГОЛА (ИЗВАН ИТЕРАТИВА). Разумљиво, нису само итеративи лексичка глаголска »резерва« у језику за настајање адјектива у облику глаг. прилога садашњег. Управо, итеративи су најпродуктивнији. Али има и других несвршених глагола од којих су »изведени« адјективи у помињаном облику. У овом смислу треба упоредити и примјере наведене раније (у тач. 16. и 17), а и слједеће: *постојати* (:постојећи), *пријетити* / ек. *претити* (:пријетећи, ек. *претећи*), *расти* (:растући), *руководити* (:руководећи), *вддити* (:вддећи), *важити* (:важећи) и други. Адјективи на -ћи ових глагола ранијег су постања. Већина ових адјектива употребљава се у ширем семантичком контексту. Тако, уз придјев *растући* семантички контекст чине именице које значе нешто што може да буде у порасту (нпр. *опасност*, *невоље*, *неприлике*, *производња* и сл.), осим онога што природно расте. Зато не би били обични слједећи примјери: *растућа воћка*, ~ *дијете*, ~ *омладина* и сл. Овако би се могла објаснити дистрибуција и осталих адјектива наведених у овој тачки.

46. ЗАСТУПЉЕНОСТ НОВИХ АДЈЕКТИВА НА -ЋИ У РЈЕЧНИЦИМА. А на крају расправљања о итеративима и категорији њихових нових, специфичних деривата даје се табеларни преглед разматраних евокативних и фактивних глагола, с подацима о њиховој лексикографској верификацији као глагола и верификацији адјектива на -ћи насталих од њих — у четири наша досад више пута помињана рјечника: РВК, РБИ, РЈАЗУ, РМС. На основу тога прегледа може се јасно видјети процес настајања разматраних адјектива на -ћи од глагола ових лексичко-семантичких парадигми.

⁴⁷ И овдје нису сасвим јасни критерији зашто је наведено *смрзнут*, *вјенчани* и сл., а није, рецимо: *обуен*, *обучен*, *очешљан* и неки други. Овдје се не задржавамо на питању кад трпни придјев атрибутски употребљаван постаје прави придјев.

47. Треба имати у виду да у табелама нису регистровани подаци у вези с чињеницом да у разматраним лексичким парадигмама има глагола који имају у инфинитиву и у одговарајућем адјективу двије унеколико различите морфолошке варијанте (нпр. *понижавати/пониживати* — *понижавајући/понижујући*). Такви морфолошки варијетети у рјечницима некад постоје, а некад не постоје. У овом прегледу, пак, одређеним знаком (+) обиљежавано је присуство у одговарајућем рјечнику и само једног од оваквих варијетета (кад постоје два).

Између свих евокативних глагола наведених у првој табели једино је адверб настао према глаголу *запрепастивати* путем облика глаголског прилога садашњег регистрован у РМС. О оваквим адвербима од осталих евокатива у овоме рјечнику нема помена.

А) ЕВОКАТИВНИ ГЛАГОЛИ:

Ред. број	Глаголи у инфинитиву	Њихова заступљеност у рјечницима				Заступљеност њихових адјектива на -ћи у рјечницима				Обични придјеви за исту област денотације
		РВК	РБИ	РЈАЗУ	РМС	РВК	РБИ	РЈАЗУ	РМС	
1.	<i>изазивати</i>	+	+	+	+	—	—	—	—	<i>изазивачки</i>
2.	<i>изненађивати</i>	—	—	—	+	—	—	—	—	—
3.	<i>обесхрабrivати</i>	—	—	—	+	—	—	—	—	—
4.	<i>одушевљавати</i>	—	+	+	+	—	—	—	—	—
5.	<i>охрабivати/-љивати</i>	—	—	+	+	—	—	—	+	—
6.	<i>омамљивати</i>	+	+	+	+	—	—	—	—	<i>омамљив</i>
7.	<i>освјежавати/-ивати</i>	—	—	—	+	—	—	—	+	<i>освјежавани</i>
8.	<i>понижавати/-зивати</i>	+	+	+	+	—	—	—	+	—
9.	<i>раздраживати</i>	+	+	+	+	—	—	—	—	<i>раздражив⁴⁸</i> <i>-љив</i>
10.	<i>саблажњавати/-ивати</i>	+	+	+	+	—	—	—	—	<i>саблажњив</i>
11.	<i>забрињавати</i>	—	—	—	+	—	—	—	+	—
12.	<i>зативљивати/-ивати</i>	—	—	—	+	—	—	—	—	—
13.	<i>задовољавати</i>	—	—	+	+	—	—	—	+	<i>задовољив</i>
14.	<i>замарати</i>	—	—	+	+	—	—	—	+	<i>заморан</i>
15.	<i>запањивати</i>	—	—	—	+	—	—	—	+	—
16.	<i>запрепаштавати/-ћивати</i>	—	—	—	+	—	—	—	—	—
17.	<i>застрашавати/-ивати</i>	—	—	—	+	—	—	—	+	<i>застрашљив</i>
18.	<i>збуњивати</i>	+	+	+	+	—	—	—	—	—
19.	<i>умиривати</i>	+	+	+	+	—	—	—	—	<i>умирљив</i>
20.	<i>увеселавати</i>	—	+	+	+	—	—	—	—	—
21.	<i>узбуђивати</i>	—	—	+	+	—	—	—	—	<i>узбудљив</i>
22.	<i>узнемиравати/-ивати</i>	+	+	+	+	—	—	—	—	—
23.	<i>успављавати</i>	+	+	+	+	—	—	—	+	<i>успављив</i>
Свега		+9 —14	+11 —12	+15 —8	+23 —	— —23	— —27	— —23	+8 —15	

⁴⁸ О значењима овога придјева види у 42. напомени. У њој је речено и које се његово значење подразумјева у овом расправљању.

Б) ФАКТИТИВНИ ГЛАГОЛИ:

Ред. број	Глаголи у инфинитиву	Њихова заступљеност у рјечницима				Заступљеност њихових адјектива на -ћи у рјечницима				Обични придјиви за исту област денотације
		РВК	РБИ	РЈАЗУ	РМС	РВК	РБИ	РЈАЗУ	РМС	
1.	одбијати	+	+	+	+	—	—	—	—	одбојан
2.	одобравати	+	+	+	+	—	—	—	—	—
3.	олакшавати	—	+	+	+	—	—	—	+	олакшавни
4.	омаловажавати/-ивати	—	—	+	+	—	—	—	—	—
5.	опијати	+	+	+	+	—	—	—	—	опојан
6.	осигуравати	—	—	+	+	—	—	—	+	—
7.	ослобађати/-ођавати	—	+	+	+	—	—	—	—	—
8.	разарати	—	+	+	+	—	—	—	+	разоран
9.	спасавати	+	+	+	+	—	—	—	—	—
10.	убјеђивати	—	—	+	+	—	—	—	—	убједљив
11.	уништавати/-ивати	+	+	+	+	—	—	—	+	—
12.	увјеравати	+	+	+	+	—	—	—	—	увјерљив
13.	загушавати/-ивати	—	—	+	+	—	—	—	—	заглушан
Свега		+6 —7	+9 —4	+13 —	+13 —	— —13	— —13	— —13	+4 —9	

4) АДЈЕКТИВИ У ОБЛИКУ ГЛАГ. ПРИЛОГА НА -ЋИ КАО САСТАВНИ ДИЈЕЛОВИ УСТАЉЕНИХ СИНТАГМАТСКИХ БЕЗА У ФУНКЦИЈИ НОМИНАЦИЈЕ

48. Насупрот адјективима у облику глаг. прилога на -ћи разматраним у претходном поглаљу, који се удружују у слободне синтагматске везе, постоје и такви адјективи који се употребљавају у устаљеним синтагматским везама у функцији номинације. Неки од оваквих адјектива употребљавају се само у устаљеним синтагматским везама (а то значи у семантички блокираним контекстима), а неки пак и у устаљеним везама и у слободним синтагматским везама нешто ширег семантичког контекста.

49. Ево, прво, примјера оваквих адјектива у устаљеним синтагматским везама: *галомирајућа туберкулоза; бришући лет; клизајући старт/клижући ~; висећи мост, ~ лампа; пливајући курс/флукутирајући течај; ~ валута; освјежавајуће пиће, пловећи док; земља излазећег сунца*⁴⁹; *котрљајући лежај* (врста лежаја

⁴⁹ Овдје се, за разлику од осталих примјера, адјектив на -ћи налази у позицији блокираној у морфолошко-синтаксичком погледу, тј. у сложеној синтагматској вези у којој се генитив *излазећег сунца* једино тако употребљава. Ово је у схј., вјероватно, калкирана синтагма.

у моторима и другим стројевима, куглични, насупрот клизном)⁵⁰; *летећи лежај, стојећи* ~ (врсте лежаја на радилици у мотору аутомобила, један супротстављен другом); итд.

50. У оваквим случајевима устаљена синтагматска веза, као што је то и иначе случај, означава врсту нечега (нпр. врсту ствари, болести итд.). Устаљене синтагматске везе (у функцији номинације) не остварују се у говору, већ у њему учествују као цјелина. Оне су у функционалном погледу еквивалентне ријечима. Оне именују појам нечега као цјелину (насупрот аналитичности у слободним синтагматским везама). Примјери (адјектив *текући*): а) устаљена веза у функцији номинације — *текући рачун*; б) слободна синтагматска веза: *текући послови*, ~ *критика*, ~ *издаци*, ~ *проблеми*, ~ *разговори* и сл. У РМС о оваквим диференцијацијама није вођено довољно рачуна. Тако, понекад се устаљена синт. веза третира као таква, тј. у рубрици »ИЗР.« Примјери: *текућа врпца, текући рачун*. Негдје се, пак, устаљена синтагматска веза наводи као потврда за значење као слободне синт. везе. Примјер: Улази болничар Милан да запали висеће лампе. Ова реченица наведена је као потврда за значење: *који висе, који лебди објешен*.⁵¹ Затим, реченица »Пролази Врховни штаб, познао сам неке борце пратећег батаљона« — наведена је као потврда за значење: *који је одређен као пратња*. Итд. И *висећа лампа* и *пратећи батаљон* устаљене су синтагматске везе и требало их је тако у рјечнику и дати. У овоме рјечнику неки се пак устаљени изрази не помињу, нпр.: *пловећи док, пливајући курс/флукутирајући течај, бришући лет* и неки други.

51. као што у језику имамо устаљене синтагме за номинацију типа: *црвена паприка, црни лук, бијели дуд* и сл., тако су за исту функцију настале и оне синтагматске везе које су наведене у тачки 49. Један адјектив у облику глаг. прилога на -ћи може бити саставни дио више устаљених синтагматских веза у функцији номинације. Дакле, као што може: *бијело вино, бијели лук, бијели медвјед, Бијела кућа* и сл., тако постоји и: *висећи мост, висећа лампа, свјетлећа реклама, свјетлећи метак, свјетлећа ракета*⁵²; итд.

52. Овакве устаљене синтагматске везе настале у новије вријеме ни по чему се у суштини не разликују од оваквих прим-

⁵⁰ Адјектив *котрљајући* (у РМС налази се уз лексичку јединицу *лежај*, а не помиње се као посебна лексичка јединица) настао је, изузетно, према значењској вриједности глагола *котрљати се* (уколико није калкиран), јер, обично, од рефлексивних глагола нема адјектива у облику глаг. прилога на -ћи. А тако и *конституирајућа (скупштина)* према глаголу *конституирати се*.

⁵¹ Види о овоме у тачки 11.

⁵² Придјев *свјетлећи* јавља се у књижевном језику још и у ијекавској варијацији *свијетлећи* те и у екавском фонетским варијацијама *свѣтлећи* и *сѣтлећи*.

јера насталих у прошлости, у народном језику. С примјерима из претходне тачке упореди слједеће: *носећа жена, теглећа стока*, те и синтагме касније настале: *стојећи став, чућећи став, лежећи став*.

53. Што се тиче избора глагола чији се глаголски прилог на *-ћи* јавља као адјектив у устаљеној синтагматској вези, могло би се рећи слједеће: Нема одређених семантичких група глагола чији се прилози употребљавају у оваквим везама. Овакви нови адјективи настану у времену кад се појави потреба за номинацијом па се искористи глаг. прилог садашњи одређеног глагола за означавање видске компоненте у значењу нове номинације. Тим новим адјективом означава се одређена особина у смислу диференцијације врсте предмета, професије или сл. Тако, *бришући лет* настао је у савременој цивилизацији у вези с летовима авиона. Он је настао у вези с глаголом *брисати* са значењем: *додиривати у лету, врло ниско летјети*, као у примјеру: »Штуке« су просто брисале земљу. — А ово значења глагола *брисати* настало је према значењу: *брисати метлом = мести*, и даље: *вјетар брише* и сл.

54. Има адјектива у облику глаг. прилога на *-ћи* који се јављају у устаљеним синтагматским везама у функцији номинације, а јављају се у дистрибуцији и у нешто слободнијој вези. Такав је, нпр., адјектив *пратећи*. Примјери за устаљене везе: *пратећи батољон, пратећа чета*. Примјери за слободну везу: *пратећа производња, документација, инструментариј* итд. Овдје би ишао и придјев *осигуравајући*. Упореди у првој функцији: *осигуравајући завод*, а примјери за другу функцију наведени су у 39. тачки.

5) ЗАКЉУЧЦИ

55. Као што се из свега досад реченог може закључити, у савременом српскохрватском књижевном језику активан је процес настајања адјектива (понекад и адверба) у облику глаголског прилога садашњег. Колико је овај процес жив, нека потврди и чињеница да се примјери најновијих и новијих оваквих адјектива почињу јављати и у насловима новинских чланака. Упореди у овом смислу и слједеће примјере: *Одлучујући сусрет* (Борба 1977), *Уништавајући удари* (Ослоб., 1978), *Забрињавајуће заоштравање* (Ослоб., 1978), итд.

56. Ова се појава не може доводити у неку органску везу с давнашњим процесом настанка партиципа у српскохрватском језику и настанка герундија нити се с њоме може разматрати у корелацији. У процесу настанка герундија у давној прошлости партиципи су из нашег језика нестали. А то је значило да је из морфолошко-синтаксичке структуре језика сасвим нестало једне граматичке категорије, у вези с тиме створена је била друга. А у настајању адјектива (понекад и адверба) у облику глаг. на *-ћи*,

овај глаголски облик остао је да постоји и као категорија и као појединачно, конкретно остварење сваког несвршеног глагола (према којем је настао нови адјектив, и адверб). Тако, може се рећи: *задовољавајући одговор* и *функционише задовољавајуће* (нови адјектив и адверб у облику глаг. прилога на *-ћи*), али се каже и: *Задовољавајући* својим радом, он је напредовао у служби (глаг. прилог садашњи употребљен као глаг. облик).

57. Ако се у давној прошлости у двострукој синтаксичкој вези партиципа кидала једна веза (она која га је везивала за именицу), у новом процесу не успоставља се наново та прекинута веза (синтаксичка, с именицом) па да наново настају партиципи, нити се пак успоставља нова синтаксичка веза искључиво с именицом, а прекида с глаголом (макар и у појединачним случајевима), већ герундиј на *-ћи* у систему остаје нормално језичко средство (ничим ометено, неокрњено у својој граматичкој функцији), а настају неки нови адјективи (и адверби) у његовом морфолошком оквиру. Дакле, то није нова синтаксичка веза и функција овог глаголског облика, већ је ново језичко стварање, које се, судећи по резултатима анализе најновијих примјера таквог стваралаштва, темељи знатним дијелом на друкчијим параметрима. Зато се у овоме раду и не употребљавају за његово именовање термини *адјективизација* и *попридјевљавање* или сл. глаголског прилога садашњег, већ се разматрани процес именује нешто адекватније (по мишљењу аутора овог рада), као: *настајање нових адјектива (и адверба) у облику глаголског прилога садашњег*. У адјективизацији учествују и форма и синтаксички садржај (значење) једног глаголског облика — у цјелини узето. Међутим, како је показано, најновији адјективи (и адверби) у облику глаг. прилога на *-ћи* настају, прије свега, на лексичко-семантичким основима (о овоме се више говори у 34. тачки).

58. У овоме раду показано је да у томе процесу (бар што се одређених категорија глагола тиче) постоје одређене законитости. Сасвим се распознају неке лексичко-семантичке парадигме глагола чији се глаголски прилози на *-ћи* у одређеним семантичким контекстима »нормално« употребљавају или се могу употребљавати као адјективи (и адверби).

59. Лексичка категорија адјектива у облику глаг. прилога садашњег није хомогена и једнотипна. У њој има адјектива разних »профила«. Међу свим овим адјективима има различитих типова у вези с 1) временом постанка, 2) статусом у језику и 3) употребом. Тако, разликују се овакви придјеви:

1) по постанку: а) СТАРИ, б) НОВИЈИ, ц) НАЈНОВИЈИ, затим:

2) према статусу у језику: а) ПРАВИ и б) НЕПРАВИ, те, најзад,

3) по употреби: а) КОЈИ СЕ ЈАВЉАЈУ САМО У СЛОБОДНИМ СИНТАГМАТСКИМ ВЕЗАМА, б) КОЈИ СЕ ЈАВЉАЈУ

САМО У УСТАЉЕНИМ СИНТАГМАТСКИМ ВЕЗАМА и ц) ОНИ КОЈИ СЕ ЈАВЉАЈУ И У ЈЕДНИМ И У ДРУГИМ ТАКВИМ ВЕЗАМА.

Одреднице *стари*, *новији* и *најновији* могу се хронолошки ближе окарактерисати на следећи начин: *стари* — у народном језику прије Вуковог времена и знатно прије тога времена; *новији* — 19. стољеће и почетак 20; *најновији* — 20. стољеће, до нашег времена. У овоме раду понекад се новији и најновији овакви адјективи именују као — *нови*.

60. Стари и неки новији овакви адјективи могу се третирати као резултати појединачног захвата у творбеном стваралаштву нашег језика (појединачног у смислу: наспрот захватања овим процесом читавих категорија глагола). Неки од њих могли су настати и под утицајем из страних језика. Тешко је данас без истраживања рећи да ли су наш примјер *горуће питање* и њемачки *eine brennende Frage* повезани по настанку (наш настао калкирањем) или нису, али се с доста разлога, и без истраживања, може констатовати да се наше *главнокомандујући* може довести у вези с руским *главнокомандующий*.

61. У цјелини виђен, овај се процес врши не само у ширину (да се јавља све већи број оваквих адјектива) већ се врши и у дубину, тј. поједини овакви адјективи постају полисемантични. Такви су углавном они који према горњој типологији иду у категорију правих придјева. А уопште узевши, неки од оваквих придјева сасвим су у језику очврсли као посебне лексеме (они стари и новији), а неки нису још сасвим. Нису очврсли они који су по настанку најновији. Очврслост се утврђује и провјерава ширином и фреквенцијом употребе. Неки од оваквих придјева по настанку старих и новијих постали су продуктивни, било да су од њих изведене нове ријечи (нпр., *врућина*, *текућина*, *текућница*, *могућност* и сл.), било пак да су постали саставни дијелови сложеница (нпр., *свемогућ*, *добростојећи*, *полусједећи*, (ек. *полуседећи*), *спорогорећи* (штапин), *пуноважећи*, *општеважећи* и сл.

62. Све ово о чему је досад било говора односи се на језик као систем. А то не значи да у индивидуалном говорном акту (поготово у сфери књижевнојезичког стваралаштва) не могу у показаном смјеру настати и настајати појединачни творбени продукти који не улазе у језик као систем, а задовољавајуће функционишу у конкретном случају. Тако, водитељ једне тв-емисије забавне музике, најављујући пјесму »Воз брзо јури« (и њеног интерпретатора), рекао је на крају најаве: »Па, чујмо сада овај *Брзојурећи воз*!«

63. Процес настајања оваквих нових адјектива био је у сербокроатистици освјетљаван, али није у читавом његовом контексту. То је зато што је тај процес изразитије активан у новијем и најновијем времену па му се контуре раније нису могле сасвим сагледати, у оквиру у коме је овом приликом сагледаван.

A то не значи да је ово посљедња ријеч о овоме питању. Наиме, у овоме раду су сасвим освијетљени неки најновији примјери (одређеније речено: комплекси итеративних глагола). А питање настанка старих и неких новијих оваквих адјектива није освјетљено у истој мјери као и претходно, јер то овом приликом готово и није било могуће учинити. О тим примјерима најчешће је говорено на основу резултата анализе итеративних глагола.

64. Због ситуације недовољне дефинисаности појаве која је разматрана у овом раду, у српскохрватској лексикографији било је неуједначених поступака у нормативном смислу. А и у савременој комуникацији има појава нерегуларне употребе глаголског прилога садашњег у атрибутској функцији. Дакле, од резултата процеса који је у овоме раду освјетљаван треба разликовати партиципску употребу глаголског прилога садашњег, која је (појава) страна природи савременог српскохрватског језика.

65. Јављање нових адјектива у облику глаг. прилога на -ћи у савременом српскохрв. књижевном језику, како је речено, жив је процес. Он је као такав у језику и сагледаван и у овоме раду тумачен. Ти нови адјективи стабилизују се као групација и постепено потискују паралелне, раније настале обичне придјеве, кад постоје као дуплирати. Речено је и зашто се то чини.

MILIVOJE MINOVIĆ

ÜBER ADIEKTIVE (UND ADVERBIEN) IN DER FORM DES VERBALADVERBS DER GEGENWART IN DER ZEITGENÖSSISCHEN SERBOKROATISCHEN LITERATURSPRACHE

Zusammenfassung

Diese Arbeit ist ein Teil der unbeendeten Studie unter dem Titel »Die serbokroatische Literatursprache in Praxis und Theorie von 1945 bis 1975«. Unter den intrastrukturellen Veränderungen in der zeitgenössischen serbokroatischen Literatursprache, die im 20. Jahrhundert und besonders in den letzten 30 Jahren als sichtbarer Tendenzen zum Ausdruck kommen, ist auch (in größerer Anzahl) die Entstehung neuer Adiektive in der Form des Verbaladverbs der Gegenwart zu beobachten. Diese Adjektive sind in der Serbokroatistik nicht unbemerkt geblieben. Da aber damals, als darüber geschrieben wurde, diese Erscheinung noch nicht jene klaren Konturen angenommen hatte, wie sie heute zu sehen sind, konnte sie weder in der Gänze erkannt noch präziser beschrieben werden.

Der Verfasser dieser Arbeit bemühte sich, die behandelte Erscheinung klar zu erkennen und zu definieren. Das mußte besonders aus normativen Gründen getan werden, weil ihre ungenügende Klärung

und Definiertheit bewirkten, daß die Linguisten die Grammatizität (Normativität) der einzelnen Beispiele der Adjektive in der Form des Verbaladverbs der Gegenwart ungleich bewerteten, auf Grund dessen sich die Menschen in der Praxis verschieden verhielten. Über die Gründe, die den Verfasser dazu bewegten, sich mit der hier behandelten Frage zu befassen, wird eingehender im ersten Teil der Arbeit gesprochen.

Im zweiten Teil der Arbeit wird die Entstehung des Verbaladverbs der Gegenwart in der serbokroatischen Sprache und die Erscheinung neuer Adjektive in seinem morphologischen Rahmen behandelt. In dieser Arbeit wird aus zwei Gründen darüber gesprochen: a) damit die Leser aus den Reihen ausländischer Slawisten, denen die Problematik vielleicht nicht bekannt genug ist, sich damit vertraut machen können als Vorbedingung zu einem lichterem Verständnis der Frage, über die hier diskutiert wird; b) um eine klarere Vorstellung über die syntaktischen Gründe zur Entstehung des Verbaladverbs der Gegenwart in der serbokroatischen Sprache zu erlangen und um im Gegensatz dazu einige neue, größtenteils auf anderen Grundlagen beruhende Erscheinungen im morphologischen Rahmen dieser verbalen Form leichter zu erkennen.

Im dritten Teil der Arbeit werden mehrere lexisch-semantische Verbgruppen besprochen, bei denen Gesetzmäßigkeiten im Zusammenhang mit der Entstehung neuer Adjektive in der Form des Verbaladverbs der Gegenwart auffallen (iterativ-evokative, iterativ-faktive Verben, sodann iterative Verben vom Typ *zanemarivati*, dann Verben vom Typ *preovladavati*, und auch einige andere). In diesem Teil werden auch Angaben über die lexikographische Verifikation neuer Adjektive vom Typ *izazivajući* und *olakšavajući* angeführt.

Im vierten Teil der Arbeit werden die Adjektive in der Form des Verbaladverbs auf *-ći* als Bestandteile beständiger syntagmatischer Verbindungen in der Funktion der Nomination in Betracht gezogen (z. B. *galopirajuća tuberkuloza*).

Im fünften Teil bringt der Verfasser eine Typologie der Adjektive in der Form des Verbaladverbs auf *-ći*, und zwar im Zusammenhang a) mit seiner Entstehung, b) mit seinem Status in der Sprache und c) mit seinem Gebrauch.